

Folytatható-e a Múlt és Jövő kulturális attitűdje?

Három válasz

Kedves Barátom,
mellékelek egy idézetet, a legfrissebb számunk szerk. az olvasóhoz felvezetőjéből.

Az a kérésem, hogy két-három (négy-öt) oldalon szólj hozzá a fenti kételyeimhez, s küldd el a mandj@multesjovo.hu címre legkésőbb május közepéig. A kérdés nem a helyzet megítélése, elemzése, hanem a folyóirat magatartása. Folytatható-e ez az „attitűd”, vagy az egzisztenciális környezet változásának hatására tanácsos-e reagálni, s a jól és mélyen beágyazott irányunkon változtatni?

Válaszodat szeretettel (el)várom:

Kőbányai János
A Múlt és Jövő szerkesztője

„Az utóbbi egy-két számunk írásaiban elszaporodtak a bennünket meghatározó körülmények rohamos megromlására vonatkozó utalások, komor aggodalmak, s pártok nevei, elkeseredett jóslatok bukkantak föl a szövegekben. Jómagam ezeket – a szerzők indultait megértve, és mégis a türelmüket kérve – rendre kihúztam. Azzal a, lehet kivagygi gőggel, hogy amivel mi foglalkozunk, az magasabbrendű dimenzióba tartozik. Az oly múlandó politikai pártnevek, s a hozzájuk rendelt percéletű jóslatok idegenül csengenek a szellem területén. Hogyan lesznek majd értelmezhetőek, akár évtized múlva is? Hiszen abban a reményben és tudatban hívom meg és rendezem a *Múlt és Jövő*-be a szövegeket, a közleményeket, hogy ebben a keretben idő- és értékállóságot nyerhetnek.

Ugyanakkor nem titkolhatom el a kételyt: *lehet, hogy nincs igazam, ez a szellemi magatartás bizonyos helyzetekben nem helyes, nem működik.*

Foglalkozni kellene a jelen egzisztenciális fenyegetettségével! Annál is inkább, mert, ami ezeket a változásokat okozza, szintén a múlt „mélységesen mély kútjaiból” tör fel. Hagyományokból, amelyeknek a fejlődéséért ki lehetett volna számítani. Ha nem lenne paradoxon a szó használata itt: ezek az ismeretlenből (elfojtott emlékezetből) felszínre bukkant jelenségek kultúrát és attitűdöt folytatnak – amelyet csak a történelem diktatorikus korszaka zsibbasztott tetszhalottá. S a zsidó válasz szintén ha-

gyományba illeszkedik – hiszen ama klasszikus meghatározás szerint, a történelem nem azért mutatja meg magát, hogy példáját és tanításait, netán útmutatásait megfogadják. Talán „direktben” meg kellene húzni a párhuzamot a múlt és a jelen között – a jövő döntéseinek a megalapozása érdekében. Vagy csak a nyomot hagyás igényével? Ez a médium legyen archívuma annak is, hogy milyen kételyeken mentünk keresztül ama általunk ismeretlen, de uralni kívánt jövő megragadásának irányában? Mire támaszkodtunk, mibe kapaszkodtunk, vagy mit engedtünk el? Ama szellem, s kultúra magaslese, amely pillanatok alatt üres szólammá lehet a bennünket körülvevő körülmények szorításában?

A választ nem tudom, de a kételyeimnek ehelyütt nyilvánosan is hangot adok azzal a gondolattal, hogy a most induló, a magunk évfordulóját – két évtizedet – követő évfolyamban, ha nem is a percléptékű eseményeknek, de a róluk való diskurzusnak helyet kívánok nyújtani. Annál is inkább, mert olyan forduloponthoz érkeztünk, amikor az egzisztenciális kérdések, ha nem is nyomják el a kultúra primátusát, de újfajta kihívások próbájának vetik alá. Megfelelni pedig a mi, s az általunk képviselt kultúra felelőssége.”

Kedves János!

Köszönöm, hogy választ kérsz tőlem a Folytatható-e a *Múlt és Jövő* kulturális attitűdje? nehezen körülhatárolható kérdésére. A kérdés lényegét abban látod, hogy a lapnak ezentúl foglalkoznia kell-e – többet kell-e foglalkoznia – „a jelen egzisztenciális fenyegetettségével”.

A *Múlt és Jövőt* egyenletesen magas színvonalú, elegáns folyóiratnak tartom. Ami a fenyegetettségét illeti, mindig itt volt körülöttünk, velünk,

Magyarországon is, a világon is; most nyilvánvalóbb, mint a korábbi években.

A nagyközönség a nyíltan megmutatkozó jelenségekre figyel; az íróknak a látens jeleket is meg kell éreznie.

Legyen-e „direkt” politikai rovat, diskurzus, útmutatás egy nagy igényű irodalmi folyóirat-

ban? Hallom kérdésed mélyéből a szerkesztői gyötrelmet.

Magam is dolgoztam szerkesztőségben, ismerem a lapösszeállítás rejtekútjait.

Ha politizálunk, a szellem elé vetünk alantasságát. Ha nem politizálunk, a gátak a lelkiismeretünk előtt fognak fölmeredni, hiszen szó nélkül elmentünk a veszély mellett. Mindkettő kockázatos.

Azt hiszem, „direkt” politizálásra kulturális folyóiratban nincsen szükség. Mit suttogott X a parlamentben, milyen jelvényt viselt Y a díszszemlén, mennyi egy bankár havi fizetése, elüldözzük-e a külföldi tőkét, mindez bizvást ráhagyható a politikai napi- és hetilapokra. A pletykaszintű politizálás előzőnli az országot; én az elsilányulás korában az elitista lapszerkesztésre (színházra, filmre, kiállításra, könyvekre) voksolok. Ha azonban a szerkesztés lelkiismerete megkívánja a szorosabb részvételt az ország, a magyarság, a magyar zsidóság dolgában, az a részvétel (az a részvét) legyen elmerült, mint a jó vers, kimunkált, mint a jó próza. Az író, aki ad magára, a korábbi rendszerekben sem hallgatott. Amit a sorsunkról elmondunk, ha jól mondjuk el, magáért politizál.

Szeretettel üdvözöllek
Gergely Ágnes

Kedves János!

Kérdésed, hogy „folytatható-e a *Múlt és Jövő* kulturális attitűdje”, mélyen elgondolkodtatott. Már maga a „folytatás” szó jelentése is. Mi lenne a folytatás alternatívája: a megváltoztatás?

Az attitűd szociálpszichológiai értelemben véve meglehetősen stabil, érzelmi és értelmi elemeket egyaránt tartalmazó komplexum. „Az attitűd hármas szerkezetű, társadalmilag meghatározott, de mindig egyénileg kivitelezett lelkiállapotként áll előttünk.” (Csepeli György: *Szociálpszichológia*. Osiris, 2003. 221.) Egy folyóirat attitűdjéről ilyen értelemben úgy beszélhetünk, hogy egy értelmiségi kör (a szerkesztők és a szerzők) egyfajta értékválasztás alapján hoz létre és válogat össze szövegeket és vizuális anyagokat, amelyeket aztán egy hasonló értékpreferenciákat valló másik kör (az olvasók) – egyetértve és/vagy vitatkozva – elfogad.

Az attitűd folytathatóságáról feltett szerkesztői kérdést „a jelen egzisztenciális fenyegetettségei” indokolják. Érezzük, átérezzük ezt az aggodal-

mat. Nemrégiben egy több évtizede Ausztráliában élő iskolatársammal beszélgettem. Élénk figyelemmel kíséri a hazai kulturális és közéletet, s belenéz a „fenyegető” üzeneteket megfogalmazó honlapokba is. „Honnan jöttek elő ezek?” – kérdezte tőlem. Ő harminchárom évig élt Magyarországon – Pápán, Pécsen, Budapesten –, és soha nem érezte, hogy zsidóként diszkrimináltak volna. Mondtam valamit a szocialista időszakban lefojtott, de meg nem semmisült előítéletekről, amelyeknek mai agresszív kiélését a húsz éve megkapott „szabadság” félreértelmezése teszi lehetővé. Ez a válasz a magam számára sem tűnt meggyőzőnek. Mert ha a „fenyegetők” félreértelmezik is a szabadságot, ez nem menti fel a feszengve félrenézőket, a finnyás jobban-tudókat a hallgatás felelőssége alól. Vagy ahogy holokauszt túlélő barátunk írta New Yorkból: a huszadik század harmincas, negyvenes éveiben is kiröhögtek az értelmes emberek az utcákon, tereken öklüket rázó fasisztákat s helyi barátait, s lám, mi lett belőle. Vegyük komolyan e fenyegetéseket, tegyük ellenük, figyelmeztet.

De a fenyegetettség elleni küzdelemnek megfelelő színtere-e egy zsidó kulturális folyóirat? Különösen, ha – mint a szerkesztői kérdésben megbúvó implikáció sugallja – ehhez meg kellene változtatni a folyóirat attitűdjét?

De hát milyen is a *Múlt és Jövő* attitűdje, melynek esetleges megváltoztatásáról most közösen gondolkodunk? Nem bízom magamat olvasói és alkalmi szerzői tapasztalataimra, előveszem az 1990-es első számot. A szerkesztői bevezető, az *editorial* rokonszenves módon szűkszavú, nem ígér és nem jelez előre semmit. Beszélnek helyette a szövegek, s az őket ellenpontozó, hatásukat felerősítő képek: grafikák, fotók.

Az első szám egyik vezető szövege Martin Buber *Én és Te* című művéből egy részlet. Ezt kommentálja Gáspár Csaba László esszéje. Utána Scheiber Sándor Bacher Vilmos sírjánál elmondott emlékbeszédét olvashatjuk. Ehhez illeszkedik Komoróczy Géza írása: *Scheiber Sándor tudós elődökről*. Ébert Tibor *Chagall* versciklusát Heller Ágnes esszéje ellenpontozza: *Lehet-e verset írni a Holocaust után?* Jacob Katz a zsidó emancipációról írott könyve bevezető megjegyzéseinek első magyar közlése után külön blokk következik a tisztaeszlári perről. Ebben kap helyet Marnó János szigorú, de értő kritikája Elek Judit *Tutajosok* című filmjéről és Sipos András *Scharf Móric* című egyfelvonásosa. Ez utóbbiban egy elképzelt beszélgetés zajlik évtizedekkel a per után az amszterdami gyémántcsiszoló Scharf

Móric és a tiszaezlári perben a vérvádat képviselő Bari József vizsgálóbíró között. Virág Teréz, az azóta elhunyt kiváló pszichoanalitikus *Eötvös Károly igazsága* címmel a tiszaezlári per egyes szereplőinek gondolkodásában fejt fel a tudatos és tudattalan elemeket.

Kitérő: 1994-ben, négy évvel az első szám megjelenése után egy spanyolországi magyar ember síremléket állíttat a tiszaezlári temetőben Solymosi Eszternek és azt nyilatkozta, őt meggyőzte Bari József érvelése, s bár a vérvádban nem, de az eszlári zsidók által elkövetett gyilkosságban hisz. A síremléket minden év áprilisában, Solymosi Eszter eltűnésének évfordulóján Bari Józseffel és a síremlék felállítójával egyetértő szervezetek koszorúzzák meg.

Összefoglalva: milyen attitűd bontakozik ki a *Múlt és Jövő* első számából és az azóta megjelent számosból? Egy szóval: dialogikus. A saját álláspontot kifejtve a másikat meghallgató, megértő, tiszteletben tartó. Ezzel az attitűddel lehet olyan dialógusokat folytatni, amelyeknek nem a másik legyőzése, vagy akár meggyőzése a célja. Olyan dialógusok, amelyek után felállva mindkét álláspont árnyalódott, módosult a másik tükrében. Az egy igazság keresése helyett a fragmentáltság felvállalása, annak értékke emelése. Ez nagyon fontos értékmozzanat a *Múlt és Jövő* attitűdjében. Thomas Mann *Varázshegye*ben Settembrini szemrehányást tesz Hans Castorpnak népe "veszélyes hallgatása" miatt. Igaza van, a veszélyesen hallgató nép háborúra készül. Vegyük már észre: amíg dialógusban állunk, amíg beszélünk egymással, addig nincs nagy baj, addig béke van, addig nem kerülnek elő a fegyverek.

Válaszom a szerkesztői kérdésre: igen, folytatható a *Múlt és Jövő* kulturális attitűdje. A dialógus folytatható, sőt folytatandó. Aktívabban folytatandó. Olyan értelemben, ahogy Virág Teréz az 1990-es első számban Scharf Móricról megfogalmazza: „Ismert jelensége az öngyógyításnak a passzívan elszenvedett szerepet aktívba fordítani.”

Ehhez az aktív dialógushoz kívánok erőt és bátorságot mindannyiunknak.

Huszár Ágnes

Kedves János!

Azt kérdezed, helyes úton jár-e a *Múlt és Jövő*, azaz folytatható-e (a néhol kissé talán karcos) attitűdje. Nem tudom, helyes-e az út, jó-e az irány. Azt azonban állíthatom, számomra rend-

kívül fontos – és biztos vagyok benne, hogy nélkülözhetetlen a magyar szellemi életben. Talán azt sem igazán tudom megfogalmazni, miért szeretem a *Múlt és Jövőt*. Azért sem tudom, mert egy ilyen elvi következetességgel működő szellemi fórumról szólva a „szeretem/nem szeretem” aligha lehet elfogadható minősítés. Mi lenne a helyesebb megfogalmazás? Élvezettel olvasom? Ez igaz. De nem szórakoztató lap a *Múlt és Jövő*... (Pár sorban tisztességesen aligha lehet az elismerést kifejezni a hízelgés gyanúja nélkül, különösen az adott lapban. De ha másutt erre nincs mód... Félő, hogy erről én is tehetek?)

...azaz miért fontos (és egyre fontosabb) számomra az általad készített, éltetett lap?

Éppen e miatt az iránya, szellemi attitűdje miatt, szókimondása, bátorsága miatt *is* – mely sajnálatosan szinte (vagy teljesen?) egyedülálló a magyar sajtópiacon.

Helyes-e az iránya? Igen, mindenképpen. Hogy célravezető-e? Talán. Kényelmes-e? Nem! Kényelmetlen. Mert felelősséggel jár, nem engedtespedni, igazodni, beállni a sorba.

Ez a szellemi ember szinte egyedül lehetséges (tisztességes) magatartása. És ebben a tévedések sora és vállalása is benne foglaltatik. Tartósan érvényes megállapítások pedig mára aligha maradtak. De érvényes magatartások, gondolkodási módok igen. Ha korábbról nem is, de a 20. század elejétől – és éppen az irodalomból (Kosztolányi, Karinthy, Ottlik) – jól tudjuk, egy dologról egyszerre több, akár egymásnak ellentmondó állítás is igaz lehet. És nem oltják ki egymást ezek az igazságok, hanem erősítik.

Politizálni. Lehet-e az *itt és most*től elvonatkoztatva meghatározni, mi a politizálás? Volt-e idő, amikor a szellem emberei nem politizáltak?

Persze, talán nem mindegy, hogy a politikusok (államférfiak) figyeltek a szellem szavára vagy a szellem emberei zarándokoltak a politikához vélt vagy valós előnyökért.

„Vannak dolgok, amikről nem beszélünk...” (Somlyó Zoltán) – de attól még vannak (néha nem is akárhogy), azaz, ha nem „politizálnánk”, nem fejtenénk ki véleményünket politikai kérdésekről, öncsonkítás lenne. De a politika jelenvaló világunkban, magunkat szegényítenénk el, ha nem élnénk vele. Lemondanánk a „védekezés” eme formájáról!

Kérdés számomra, politizálás-e, ha létünket fenyegető kérdésekre irányítjuk a figyelmet, ha megélhetésünk a tét (s nem a jólétünk).

Egy zsidó folyóiratban a napi (nem csak politikai) kérdések fölvetése talán még elkerülhetetlen-

nebb, és a kulturális jelző tágabb (mozgás)teret jelöl ki, mintha csak irodalmi lenne. (De van-e még „csak” irodalmi lap? És tévé- vagy rádióműsor?) Fényévekre vagyunk a görög demokrácia fénykorától, ám nem biztos, hogy idejétmúlt a nyílt állásfoglalás kényszere. Nem csak magunknak tartozunk vele.

A tisztázó alapállás, nyílt színvallás, a dolgokat nevének nevezés szerintem a fő jellemzői a lapnak – így szellemi attitűdjének meghatározói is. (Bár csak tudnám, hogy a közéletnek miért nem!)

Miért ne tennénk szóvá a támogatás mértéke és a teljesítmény minősége közötti (olykor ordító) különbségeket? Ahogy Te megtetted többször.

Nem barátokat szerezve, de híveket biztosan, akik titkon talán örültek is, hogy valaki végre kimondta, hogy... Biztosan sokkal többen helyeslik ezt az irányt, mint ahányan hangot adnak (tudnak adni) elismerésüknek. Tespedő szellemi (köz)életünk régóta vérfrissítésre vár/szorul. E téren is úttörő a *Múlt és Jövő*.

Ha csak Somlyó Zoltánról szólunk, már az is (politikai) állásfoglalás, a szakmabeliek tudhatják, miért, de akik nem (és ők vannak mindig többségben), azoknak bizony, ha lábjegyzetben is, de el kell mondani, mi is hallgatódott el eddig.

Vagy Avigdor Hameiriről? Neked köszönhetem a fölfedezését. A soron kívüliek egyre gyarapodó társaságában üdvözölhetem őt is.

Rögtön fölmerül a kérdés: mennyire zsidók és mennyire magyarok? És mennyire jelentősek? Kevésbé jelentősek-e attól a magyar irodalomban, hogy – Szép Ernőt parafrázálva – „hibás vallásba rakta a jóisten” őket?

A zsidóság és a magyarság (ill. bármely más nemzet) együttélésének újabb fejleményeit nyíltan föltárva, kimondva, sokan csodálkoznak értetlenül, hisz a köztudat még az emancipációnál „tart”. Jó-e ezt kimondani és jó-e elfogadni?

Lehet-e vitatkozni a közös együttélés fölmondásáról? Nem csak az egyik olvasat-e, amit ugyanúgy nem lehet kanonizálni, mint Adorno híres (érthető, de mindenképpen elhibázott) axiómáját?

A dolgok következetes végiggondolása a mai (félő, hogy a mindenkori) Magyarországon nem kívánatos, mert terheket ró az igazodni vágyókra (Rónay György szavaival: a mindig valahová tartozókra). Az igazságra törekvés nem kedvez az önkényességnek. Így a zsidóság vállalása, megélése sem lehet divattól (esetleg érdektől) befolyásolt.

Vonzó számomra az eleven, vitára kész, új fölismerésekre és értékörzésre egyaránt nyitott

szellem is a *Múlt és Jövő*ben. Az ön maga számára is (esetleg vagy biztosan) kényelmetlen igazságok kimondása, vállalása, ennek a magatartásnak a következetes vállalása. Ez pedig nemcsak tolerálható, de követendő is. (Lásd Kőbányai János levelezését Ember Máriával, mely tkp. a szerkesztő részbeni vereségét dokumentálja. Nem tudta meggyőzni levelezőtársát...)

Minthogy negyedévente jelenik meg a lap, antológia- és könyvszerű is, de mozgékonyágát nem korlátozza a „kemény fedél”. A zsidó szellem jelenéről és Izraelről friss, de messze nem publicisztikus képet alkothat az érdeklődő nem zsidó olvasó is – a zsidó önmeghatározás egyáltalán nem kirekesztő, úgy hiszem, nem csak zsidóknak szól. A zsidóságról való hiteles kép kialakításához pedig egyenesen ajánlott olvasmány. Számtalanszor éreztem úgy olvasás közben, hogy egy „tisztességes” antiszemita, a Te kifejezésed, ha lenne ilyen, elszégyellné magát nézeti sekélyessége miatt és ismeretei elégtelensége miatt is. A zsidó-magyar párbeszéd aligha zárult le.

A politika alapja a párbeszéd lenne, beleértve a vitát is. A párbeszéd és a vita mintha csak az anyagi javak fölötti egyezkedésben, osztozkodásban nyilvánulna meg a mai Magyarországon, és mintha így lenne a világ sok más helyén is.

„Olyan irodalomban, ahol az ellentétes vélemény ekkora ingerültséget kelt, és a személyeskedés, vallásos felháborodás ilyen orkánját kavargat föl, lehetetlen vitatkozni.” (Kosztolányi Dezső, 1929)

Biztosan nem véletlen, hogy Kosztolányi Dezső híres/hírheft vitairatának, *Az írástudatlanok árulásának* földolgozatlan a története, az Ady-vita anyaga máig nem jelent meg összegyűjtve, még az interneten sem.

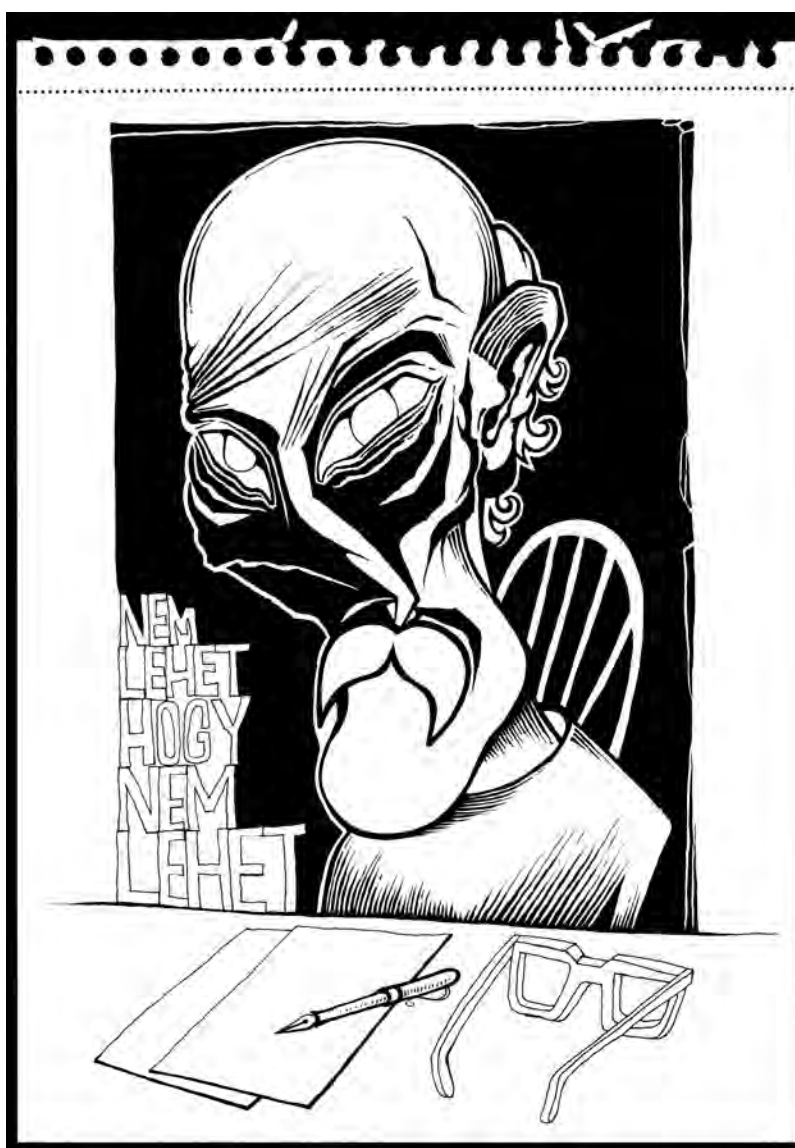
A *Mai enciklopédia* (Liber kiadás, 1941., a 348. hasábon, szerkesztői: Csetényi József, Erdődy Elek, Gáspár Zoltán) *Politika* címszavában olvastam: „A politika tudománya ott virágzik, ahol a hatalomnak kevés a rejtegetni valója, a népnek pedig sok beleszólóvalója van a kormányzásba.”

Most mintha ugyanott tartanánk, mint a rendszerváltás előtt: a politikai hatalmat birtokló, kisajátító erők úgy végzik munkájukat, hogy az emberek nem elégedettek, a szellem emberei is újra politizálni kényszerülnek. És többségük nem politikai pozíciók reményében, hanem önvédelemből. (És ez nem a békés alkotómunka ideális előfeltétele.) A demokrácia valahogyan nem úgy működik, ahogyan a tankönyvekben olvashattuk.

Fájó az általad/általatok kiadott temérdek kincset tartalmazó kötetek (látszólagos) visszhangtalansága. Egy nyitottabb szellemi életben, melyért a *Múlt és Jövő* is sokat tesz, talán megváltozik majd az akusztika – és jobban figyelmet kap majd minden arra érdemes szellemi teljesítmény. Biztos, hogy nemcsak a jövőnek szól a lap, a jelennek is, lásd, vannak olvasóitok.

Mondhatok-e mást – a kérdésre is válaszolva –, mint amit Radnóti 1937-ben? „Őrizz és védj”! Azaz vidd tovább a lapot így, ha kell, politizálva, s ha nem kell már politizálni, biztosan ki is marad majd a lapból, de az már egy szebb, új világ lesz...

Barátsággal öllelek
Zsoldos Sándor

Tooth Gábor Andor illusztrációja Goldstein Imre készülő verseskötetéhez